

Лу Саломе. Жената с камшика?

Камелия Жабилова

Институт по Философия и Социология при БАН

cameli@abv.bg

Lou Salomé. The Woman with a Whip?

Kameliya Zhabilova

Institute of Philosophy and Sociology – Bulgarian Academy of Sciences

cameli@abv.bg

Резюме: Настоящият текст е опит да отговори на въпроса: „Коя е Лу Саломе?“ – въпрос с много отговори. Сред възможните подходи към нея са използването на нейните мемоари, или спомените на съвременниците ѝ, и друг вариант – личната ѝ кореспонденция и творчество. В случая статията предлага портрет на Лу Саломе откъм общуването ѝ с Ницше и Фройд. Кой са за нея Ницше и Фройд, а и коя е Лу за тях.

Ключови думи: Лу Саломе, Ницше, Фройд, философия, психоанализа, еротика.

Abstract: This text is an attempt to answer the question „Who is Lou Salomé?“, a question with many answers. And how to approach her – through her memoirs, or using the memories of her contemporaries, and another option – her personal correspondence and work. In this case, the article offers a portrait of Lou Salomé in terms of her communication with Nietzsche and Freud. Who are Nietzsche and Freud for her, and who is Lou for them.

Keywords: Lou Salomé, Nietzsche, Freud, philosophy, psychoanalysis, erotics.

Уводни думи

Коя е Лу Саломе? Ако запитаме „Уикипедия“ – Лу Андреас Саломе (1861-1937) е една от най-енигматичните жени на своето време. Безспорна красавица, автор на сензационния трактат „Еротика“, публикуван през 1910 г., вдъхновила Ницше да създаде „Тъй рече Заратустра“, провокирала „сърцата и умовете“ на Пол Ре, Райнер Мария Рилке (именно тя настоява той да смени името си от Рене на Райнер, тъй като звучи по-мъжествено), Зигмунд Фройд (първата жена психоаналитик според Фройд). Била е близка с Лев Толстой, Ибсен, Георг Брандес, Тургенев, Ебингхаус, Пол Бурже, Вагнер, Мартин Бубер и др. Интересът към нейното творческото – философия, религия, психоанализа,

литература, преводи, е придружен, а и донякъде изместен от интереса към пикантните подробности от живота ѝ.

Нека да разкажем историята на тази снимка – „жената с камшика“, която сме избрали за своеобразен увод към разказа за Лу Саломе. Снимката е направена през май 1882 г. във фотоалетие в Люцерн, по нейна идея. Композицията е интригуваща, тъй като през далечната 1882 г. виждаме дама с камшик и юзда, както и двама покорни мъже, впрегнати в каруца/рало. Мъжете са философите Пол Ре и Фридрих Ницше; и двамата ще поискат ръката на Лу, но ще получат отказ и предложение за „съвместно съжителство“. Скандална идея, но приета и от двамата. И докато Пол Ре е съгласен на „интелектуална тройка“, то Ницше не се примирява с участието си в този „триъгълник“. Започва поредица писма между Ницше и Лу Саломе, както и между Ницше и приятелите му, с които той споделя отношенията си с Лу. Появява се и фигурата на „жената с камшика“ в „Тъй рече Заратустра“: „При жена ли отиваш? Не забравяй камшика!“. Ницше изживява и описва тази връзка през митологията – Ариадна (Лу), Тезей (Пол Ре) и Дионис (Ницше). Но това е друга тема. Интересът ни е върху един друг „интелектуален триъгълник“ – Лу, Ницше и Фройд, останал в историята на философията и психоанализата. Както винаги, водещата е Лу Саломе. Самият Фройд казва, че Лу е единственият мост, свързващ го с Ницше (Еткинд 2001: 41).

Лу между Ницше и Фройд

В историко-философската литература за Ницше почти винаги присъства и Лу Саломе. Изследванията на връзката Лу – Ницше могат да бъдат сведени до няколко прочита. Голяма част от тях се интересуват от възможната любовна/сексуална връзка, други изследователи проблематизират тази връзка по отношение на взаимното влияние върху творчеството им. Именно това влияние разделя изследователите на „два лагера“ – едните изцяло игнорират влиянието на Лу върху творчеството на Ницше, а другите виждат Лу не само като вдъхновителка на „Тъй рече Заратустра“ и голяма част от идеите, станали „визитна картичка“ за философията му, но и като прототип на Заратустра. Оттук следват и различни интерпретации, сведени до въпроса дали Лу е муза, или е плагиат, тъй като в нейното творчество също присъстват идеи от Ницше, както и от други автори. И двете определения са твърде едноизмерни за Лу и противоречат на мнението на немския писател Курт Волф, който я познава: „Нито една жена през последните 150 години не е оказала по-силно влияние върху немскоезичните страни от Лу фон Саломе от Санкт Петербург“ (Еткинд 2001: 45).

Именно затова настоящият текст се позовава не на изследвания върху Лу, а основно на „гласове“ на общуващите с Лу.

Като начало да „чуем“ Ницше. Как я описва в писмата си до нея, не е обект на изследването ни. В случая ни интересува присъствието на Лу в текстовете му. Ницше я споменава само един път в автобиографията си „Ессе Номо“ и то в тази част, която разказва „историята на Заратустра“: „През този период се роди и *Веселата наука*, която е просто белязана с близостта на нещо несравнимо, тя дори дава началото на Заратустра, а в предпоследната част от четвъртата си книга изразява и неговата основна мисъл. По това време е създаден и онзи *Химн на живота*. Сигурно един ден с този химн ще почетат собствената ми памет. За да не се получи недоразумение, искам да отбележа, че текстът не е мое произведение – той е просто учдваща инспирация от една млада рускиня, с която бях близък по онова време – г-ца Лу фон Саломе“ (Ницше 1991: 86). Тук следва да направим следното пояснение. И „Веселата наука“, а и части от „Тъй рече Заратустра“ са писани и публикувани през 1882 г. Това е и годината на запознатостта на Ницше с Лу. Дори Елизабет Фьостер-Ницше пише, че Лу е възплъщение на философията на Ницше. Тези факти донякъде обясняват влиянието на Лу върху него.

Сега да се върнем към Лу Саломе. И тя като философа не коментира отношенията им. В мемоарите ѝ той е споменат съвсем бегло, но пък тя е първият автор, който пише една от най-добрите монографии за творчеството му – „Friedrich Nietzsche in seinen Werken“ (1894). За Лу най-добрата книга на Ницше е „Човешко, твърде човешко“ (1878-1880), тъй като в нея прави пробив в психологията. Години след Лу изследователите на философа ще го „преоткрият“ и като психолог. Също така Лу е първата, която атакува сестрата на Ницше –

Елизабет Фьостер, за фалшифициране на наследството му и обвързването му с националсоциализма.

Преди да се спрем по-подробно на този „триъгълник“, ще проследим доста противоречивото отношение на Фройд към философията на Ницше. Фройд през целия си живот се стреми да освободи не само себе си, но и учението си от съблазните на Ницше, отнасяйки се към него дори като към най-опасен съперник в борбата за интелектуално влияние. Учениците и последователите на Фройд – К. Г. Юнг, Ото Ранк, Д. Джоунс, С. Шпилрайн, както и Лу Саломе, много пъти по различен повод проявяват възхищението си от Ницше и това неизменно предизвиква недоволството на Фройд. Нещо повече. Фройд, който ревниво отстоява своята интелектуална независимост и теоретична самостоятелност, отрича каквото и да е пряко или косвено влияние на Ницше както върху основната конструкция, така и върху детайлите на психоанализата.¹ През 1934 г. той дори се опитва да отклони Стефан Цвайг от намерението му да напише книга за Ницше, възразявайки много настойчиво срещу желанието на Цвайг да ги противопостави. Тук няма да се спираме на мотивите на Фройд относно тази резервираност спрямо Ницше, а само ще изтъкнем, че дълго преди него Ницше формулира много от идеите на т. нар. дълбинна психология, така че независимо от въпроса има или не заимстване, праобразът на комплекса идеи *несъзнавано-либидо-сублимация*, без каквото и да е усилие се откриват формулирани у Ницше.²

Къде е мястото на Лу Саломе в психоанализата? Според Фройд Лу е „малък лъч светлина в психоанализата, пишейки нейната поезия“ (Саломе 2022: 7).

Запознанството на Лу и Фройд започва през 1911 г. на международния психоаналитичен конгрес във Ваймар. Лу веднага е приета, и то в „тайния кръг на Фройд“, в който членуват само мъже. Фройд иска да знае какво привлича Лу към психоанализата, какво иска в нарцистичната си самодостатъчност. По-късно Фройд ще напише „Тя беше по-добра в тази материя от всички нас, взети заедно!“ (Еткинд 2001: 37).

Тук следва да споменем, че през 1910 г. Лу Саломе, по препоръка на Мартин Бубер, публикува скандалната „Еротика“. Защо е скандална? Най-малкото защото е писана от жена, която откровено описва не само физическите аспекти на половия живот, но и различното възприемане на любовта и секса от мъжа и жената. Нещо повече. Отново Лу е коментирана като „плагиат“, тъй като в тези години тази тема е проблематизирана от Вл. Соловьев, В. Розанов и Н.

¹ Известно е, че на млади години Фройд е чел ранните трудове на Ницше и дори е участвал в *Кръжока на немските студенти във Виена*, който изучава творчеството на Шопенхауер, Ницше и Вагнер. Едно от заседанията на Виенското психоаналитическо общество през 1908 г. е специално посветено на обсъждане на идеите на Ницше и тяхната близост с тези на психоанализата. Според докладчика – Пол Федерн, Ницше дотолкова се доближава до психоаналитиците, че остава да се потърси в какво на практика се отличава. Все пак Фройд казва тогава, че нивото на интроспекция, постигната от Ницше, не е постигната от никой друг и едва ли някога ще бъде; но и добавя, че самият той не може да чете работите му, позовавайки се на причина, която изглежда парадоксална – мисълта на Ницше е твърде богата за него (Еткинд 2001: 40).

² На този факт подробно обръща внимание и Исак Паси (Паси 1996: 87-89).

Бердяев. Еротичното „всичко“ на Лу напомня на мистичното „всеединство“ от руската философия в този период. Но дали е така? Текстовете, а и животът на Лу говорят за, нека го наречем, копнеж по цялост. Цялост, която включва мъжкото и женското начало до тестване на еластичността на границите им: колко „мъжественост“ може да поеме в себе си, без да компрометира своята женственост, и колко „мъжественост“ следва да асимилира, за да постигне най-накрая истинска женственост? Безспорно, това е един дързък експеримент.

До смъртта си през 1937 г. Лу остава свързана с класическия фройдизъм, има 139 публикации в областта на психологията и психоанализата, успешна практика и собствен психоаналитичен кабинет в Гьотинген. След Втората световна война името ѝ е забравено, тъй като фокусът е изместен към социалната психология и феномените на масовата култура.

Нека в заключение да *отключим* този „триъгълник“ – Лу, Ницше и Фройд, през споменатия *Химн на живота*, т.е. поемата на Лу, която вдъхновява Ницше до степен да напише музика към нея, но става и повратна точка в неговата философска биография. Именно тази поема Лу чете на Фройд, докато той лежи болен в Берлин. Поема, която Фройд е припознал, че е дело на Ницше и някога се е присмял, но сега е разбрал, прегърнал я и се е разплакал... Това е и последната им среща (Саломе 2022: 24).

Обърнато заключение

Нека се върнем към тази снимка и отново да я разгледаме. Ще приложим доза свъхинтерпретация – според нас Лу Саломе размахва камшика към обектива, т.е. към наблюдателя, а не към Пол Ре и Ницше. Също така тя държи и юздите в себе си/към себе си. Да, и тримата гледат към обектива, но в различни посоки. Донякъде пророческа снимка на *Сибилата на нашето време*, едно от многото ѝ определения. И тримата се разделят и тръгват в различни посоки, оставяйки под силното влияние на Лу. Оцелява Лу. След години Пол Ре се самоубива (1901), а Ницше след близо 10 години в душевен и ментален срив, почива през 1900 г.

Да приложим *портрет* на Лу на шведския психоаналитик Пол Бер, който е общувал с нея в продължение на две години: „Веднага се виждаше, че Лу е необикновена жена. През целия си дълъг живот не съм срещал някой, който да ме разбирал така бързо, така пълно, както Лу. Тя обсъждаше най-интимните и лични неща с поразително безгрижие. Спомням си, че бях поразен, когато ми съобщи са самоубийството на Ре. И ти нямаш угризения на съвестта? – попитах я. Тя само се усмихна и каза, че самосъжалнието е признак на слабост. Аз знаех, че това са само думи, но тя действително не изглеждаше обезпокоена от последствията на своите действия и това приличаше повече на природна сила, отколкото на човек. Мисля, че Ницше е бил прав, когато е казал, че Лу е въплъщение на съвършеното зло. Но само в смисъла на Гьоте: то е онова зло, което поражда доброто. Тя можеше да разрушава съдби и семейства, но

присъствието ѝ събуждаше за живот. В нея се долавеше искрата на гения. Покрай нея хората израстваха...“ (Еткинд 2001: 36).

Именно „камшикът“ и „юздата“ като метафори описват живота, личността и творчеството на Лу. Символиката на юздата и камшика са власт, авторитет, самоконтрол, но и дистанция. „Патосът на дистанцията“ по Ницше е приложена и от Лу.

И Фройд, а и Ницше „виждат“ Лу като котка, самата тя се определя като такава. Фройд разказва как котка влиза през прозореца му и грациозно се разхожда сред фигурките от колекцията. Той е раздвоен – притеснява се да не се удари в някой предмет, но и да не счупи нещо. Но котката не докосва нищо. В писмо до Лу Ницше пише: „Котка – хищник, маскирана като домашен любимец“ (Саломе 2022: 12).

Също така Лу е единствената от „кръга Фройд“, която не се подлага на психоанализа. Въпреки този отказ тя пише биографии за Ницше, Ибсен, Рилке, Фройд, а и мемоари, които са новост и образец в тези жанрове, тъй като са придружени с психоаналитични портрети и самоанализи.

Но ако елеминираме „героите“ в композицията, какво виждаме? Разбира се, колесницата от „Федър“ – душата е колесница, която има колесничар. Разумен и аналитичен, той трябва да се справя с емоционалността, която задвижва целия впряг. Отпред са един до друг два коня. Единият, любим на колесничаря, е бял и хармоничен, с дълга шия и красиви форми; другият, непокорен, черен, набит и крив, не се подчинява и тегли впряга в своя посока.

Да повторим – настоящият текст е тенденциозен прочит на тази снимка, *режисирана* от Лу Саломе. В случая я тълкуваме като автопортрет. Самата Лу дава основание за такъв прочит в посока на овладяване на тази своя двойственост. Освен в есето с показателното заглавие „Нарцисизмът като двойна посока“ (1921), в нейната „Фройдиада“ тя за пореден път се самоописва: „В живота ми има две напълно противоположни неща, които ме поразиха и ме направиха особено възпремчива към психоанализата на Фройд: от една страна, аз много добре разбрах, че всеки индивид има своя психологическа съдба, мистериозна и необикновена. А от друга страна, израснах сред хора, които спонтанно изливат навън вътрешния си живот“ (Саломе 2022: 112).

Въпреки многобройните и противоречиви *портрети* на Лу, както и нейните мемоари, тя остава загадка. Загадка дори за себе си...

Приложение: Съчинения на Лу Саломе

Im Kampf um Gott, 1885; *Henrik Ibsens Frauen-Gestalten*, 1892; *Friedrich Nietzsche in seinen Werken*, 1894; *Ruth*, 1895; *Jesus der Jude*, 1895; *Aus fremder Seele*, 1896; *Fenitschka. Eine Ausschweifung*, 1898; *Menschenkinder*, 1899; *Ma. Ein Porträt*, 1901; *Im Zwischenland*, 1902; *Die Erotik*, 1910; *Elisabeth Siewert*, 1912; *Vom frühen Gottesdienst*, 1913; *Zum Typus Weib*, 1914; „*Anal*“ und „*Sexual*“, 1916; *Psychosexualität*, 1917; *Drei Briefe an einen Knaben*, 1917; *Narzissmus als Doppelrichtung*, 1921; *Das Haus. Eine Familiengeschichte vom Ende des vorigen Jahrhunderts*, 1921; *Die Stunde ohne Gott*, 1922; *Der Teufel und seine Großmutter*, 1922; *Rodinka. Eine russische*

Erinnerung, 1923; Rainer Maria Rilke (Buch des Gedenkens), 1928; *Mein Dank an Freud. Offener Brief*, 1931.

Литература/References

Еткинд, А. 2001. *Еросът на невъзможното*. София: ИК Огледало. (Etkind, A. 2001. *Erosat na nevazmozhnoto*. Sofia: IK Ogledalo) [in Bulgarian].

Ницше, Ф. 1991. *Ессе Номо*. София: ИК Критика и хуманизъм. (Nietzsche, F. 1991. *Esse Nomo*. Sofia: Kritika i humanizam) [in Bulgarian].

Паси, И. 1996. *Фридрих Ницше*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. (Pasi, I. 1996. *Friedrich Nietzsche*. Sofia: Universitetsko Izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”) [in Bulgarian].

Саломе, Л. 2022. *Еротика и любов по Фройд*. София: ИК Ахат. (Salome, L. 2022. *Erotika i liubov po Freud*. Sofia: IK Ahat) [in Bulgarian].